

Tereza Chlaňová

KONFLIKT „SVŮJ“ – „CIZÍ“ JAKO PŘEDMĚT INTERPRETACE I JAKO SOUČÁST INTERPRETAČNÍ METODY VE STUDIIÍCH STEPANA SMAL-STOCKÉHO VĚNOVANÝCH T. H. ŠEVČENKOVI¹

K tvůrčímu dědictví Stepana Smal-Stockého (1859-1938) patří řada odlišně zaměřených literárněvědných studií týkajících se poezie T. H. Ševčenka,² z nichž velké množství je součástí jeho monografie *Interpretace (Інтерпретації)*.³ Přestože tyto interpretace akcentují různé aspekty Ševčenkovy tvorby, můžeme v nich vysledovat společný jmenovatel, který prochází ve větší či menší míře všemi studiemi v závislosti na povaze textu. Jedná se o konflikt „svůj“ – „cizí“, který ve Stockého studiích nalezneme ve dvou různých základních podobách. Za prvé je tento střet předmětem interpretace, tzn. jedná se o jednu z vrstev Ševčenkovy poezie, na niž Stocky upozorňuje a jíž cíleně věnuje část svých literárněvědných úvah. Za druhé se tento rozpor stává součástí samotné interpretační metody, nasměrovává orientaci Stockého

¹ Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 *Historie v interdisciplinární perspektivě*, podprogram č. 205 605 *Profilace – asimilace – koexistence – integrace – reflexe (vývoj jazykových, konfesních, etnických a národních identit v areálu východní a jihovýchodní Evropy)*.

² Jedná se například o tyto studie: *Діди, батьки і внуки у Шевченка*, Львів 1914; *Читанє Шевченкових поезій*, Львів 1914; *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем: I. Шевченкове Послання. II. Дві невеличкі Шевченкові думки*, Прага 1929; *Останній рік Шевченкової поетичної творчості*, Прага 1937, a další.

³ Смаль-Стоцький, С., *Шевченко. Інтерпретації*, Варшава 1934 (dále v textu jen *Інтерпретації*). Součástí monografie jsou tyto studie: *Ритміка Шевченкової поезії*; *Іван Підкова*; *Тарасова ніч*; *Великий Лях*; *Чого серце плаче, ридає, кричить*; *Шевченкове «Послання»*; *Ой чого ти почорніло*; *Бували воїни й військовій справі*; *Шевченкова етика*; *Концепція Шевченкової поеми «Сон» і її мистецьке переведення*; *Чому називаємо Тараса Шевченка генієм України*; *Обов'язки української науки супроти Шевченка*; *Шевченкові думи*; *Т. Шевченко – співець самостійної України*; *Ідеї Шевченкової творчості*.

bádání a vytváří vnitřní napětí a dynamiku literárněvědného textu, který reflektuje obdobně „napjatý“ primární materiál.

Než začneme detailněji charakterizovat zmíněný kontrast „svého“ a „cizího“, pokusme se alespoň v hrubých obrysech zařadit literárněvědnou činnost S. Smal-Stockého do kontextu existujících literárněvědných metodologií a přístupů. Komentáře vybraných literárních vědců ukazují, že až na výjimky je představa o těžišti práce S. Smal-Stockého poměrně monolitická. J. Ševelov řadí Stockého ke skupině literárních vědců, zastávajících „nacionalistický“ pohled:⁴ „přístup, započatý [...] pracemi Oleksandra Konyského [...], je přístupem nacionalistickým. Pro představitele tohoto pojetí je Ševčenko vtělením národního světónázoru, mluvčím osvobození národa a jeho symbolem. K tomuto proudu můžeme zařadit Borise Hrinčenka, o něco později Stepana Smal-Stockého [...] Vědecké zkoumání Ševčenka zde působí v plném souladu s jeho lidovým kultem [...]“⁵ Obdobného názoru je i J. Nachlik: „Subjektivní, tendenční obraz Ševčenka jako básníka-budovatele státu, [...] se stal impulsem k zahájení nové tradice v chápání tvůrce *Kobzara*, zaměřené na národní prvek a budování státu. Jedná se o tradici, která se rozšířila ve 20. století mezi členy ukrajinského národně-osvobozenického hnutí (Dmytro Doncov, Stepan Smal-Stockyj [...]).“⁶ Na výraznou snahu S. Smal-Stockého politizovat Ševčenka upozorňuje i G. Grabowitz: „V meziválečné době se čím dál citelnější politizace Ševčenka projevila v hledání symbolů, které dokazovaly básníkovi příslušnost k té či oné ideologii. Například, pro Stepana Smal-Stockého je doslova každá báseň naplněna alegoriemi a symboly, které svědčí o nacionalistických pohledech Ševčenka.“⁷ Výše zmíněné názory doplňuje zajímavým způsobem S. Pavlyčková, když tvrdí, že „svým zaměřením na podrobnou interpretaci textu připomíná metoda Smal-Stockého americkou ‚novou kritiku‘, ovšem zároveň jsou jeho závěry silně politizované, s cílem [...] podpořit určité politické platformy [...]“⁸ Tímto zkratkovitým tvrzením

⁴ Využívám zde (jako i nadále v textu) výraz „nacionalistický“. Je však třeba upozornit na to, že v českém jazyce má tento termín mnohem silnější negativní konotace než v jazyce ukrajinském.

⁵ Шевельов, Ю., Слово на відкритті шостої шевченкознавчої конференції, in: *Світу Тараса Шевченка*, т. II. Упор. Л. М. Л. Залеська Онишкевич et. al., Нью-Йорк – Львів 2001, 12 (překlad T. Chlaňová, dále taktéž).

⁶ Нахлік, Є., Шевченко в літературно-художній інтерпретації Василя Пачовського, in: *Світу Тараса Шевченка*, т. II. Упор. Л. М. Л. Залеська Онишкевич et. al., Нью-Йорк – Львів 2001, 208.

⁷ Грабович, Г., *Шевченко як міфотворець*, Київ 1991, 175.

⁸ Павличко, С., Моделі шевченкознавства в радянській і нерадянській науці, in: *Світу Тараса Шевченка*, т. I. Упор. Л. М. Л. Залеська Онишкевич et. al., Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів 1991, 338.

S. Pavlyčková vystihuje dva výrazné rysy Stockého interpretační strategie a koriguje jednostranná tvrzení výše uvedených literárních vědců.

Co se týče značné zpolitizovanosti a „nacionalistického“ přístupu, je bezpochyby možné souhlasit s tím, že tato rovina je u Stockého velmi silná a že ji podporují nejen apelativní či shrnující pasáže jeho literárněvědných textů. Postřehy týkající se jeho spojitosti s „novou kritikou“ vrhají světlo na jinou kvalitu Stockého přístupu. Přestože se jedná o souvislost spíše náhodnou, je možné u Stockého spatřovat některé styčné rysy s novokritickým „předpokladem soustředěného čtení textu (*close reading*)“⁹ započatého již I. A. Richardsem, nejvýznamnějším předchůdcem „nové kritiky“. V souvislosti s Richardsem bychom navíc mohli zmínit akcentaci psychologického rozměru poezie¹⁰ a „zřetelné souvislosti mezi Richardsovým pojetím poezie a náboženstvím“,¹¹ tedy prvky, které nejsou v kontextu Stockého metodologie rovněž bez zajímavosti. Je třeba ovšem upozornit na to, že „novokritická“ nedůvěra k parafrázi, odmítání či zpochybňování kritérií založených na takových faktorech, jako je autorský záměr, historický kontext či reakce publika,¹² tzn. propagace čtení bez mimotextových signálů, se Stockého interpretační metodou nekoresponduje. Stockyj se rozhodně nedostává tak daleko jako později představitelé „nové kritiky“, kteří svým pojetím „jednoty literárního díla“ vytvářejí předpoklad nemožnosti parafráze básnického textu, neboť „o významu [podle nich] nelze hovořit nezávisle na formě díla“.¹³ Stockyj naopak parafrázi hojně využívá.¹⁴

Výše uvedená tvrzení Stockého přístup zdaleka nevyčerpávají, našli bychom další aspekty jeho interpretační strategie, které teprve v konečném souhrnu mohou vytvořit jasný obraz jeho metody. Z výroků samotného Stockého vyplývá, že přikládá značnou důležitost využití tzv. „filologické metody“. Její obhajobu nalezneme

⁹ Srov. Bílek, P. A., *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu*, Brno 2003, 37. Metodu blízkou tzv. „close reading“ nalezneme např. v Stockého pracích: *Останній рік Шевченкової поетичної творчості*; *Концепція Шевченкової поеми «Сон» і її мистецьке переведення*; *Причинки до розуміння Шевченкових поем*; *Т. Шевченко – співець самостійної України*; *Шевченкові думи* a dalších.

¹⁰ Zde je ovšem třeba zdůraznit, že „[n]oví kritikové, kteří se v americké literární vědě prosadili ve třicátých letech [...] byli sice Richardsem výrazně ovlivněni, jeho důraz na psychologii však neschvalovali. Přesunuli pozornost z psychologie, ať už na rovině autora či čtenáře, na báseň jakožto verbální strukturu, jež má nezávislou existenci.“ (Newton, K. M., *Jak interpretovat text*, Olomouc 2008, 27).

¹¹ Newton, K. M., *Jak interpretovat text*, Olomouc 2008, 26.

¹² Srov. tamtéž, 41.

¹³ Tamtéž, 29.

¹⁴ Viz např.: Смаль-Стоцький, С., *Причинки до розуміння Шевченкових поем (33-34)*, *Читанє Шевченкових поезій*, Т. Шевченко – співець самостійної України atd.

např. v článku *Іван Підкова*.¹⁵ V práci *Обов'язки української науки супроти Шевченка* upřesňuje Stockyj roli filologického zkoumání poezie jako jakéhosi odrazového můstku pro následný hlubší rozbor založený na mimotextových faktorech,¹⁶ z nichž je pro něj zcela nepostradatelné studium básnickovy biografie.¹⁷ Dále se ve zvýšené míře zabývá i politickými, sociálními a kulturními „silami“, které se různým způsobem otiskly v Ševčenkově poezii. Tato tendence je zvláště patrná ve studii *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, kde se snaží detailně vystopovat obraz prostředí, které formovalo jeho politické postoje. Zároveň se dosti podrobně zabývá kulturními, filozofickými, náboženskými vlivy formujícími Ševčenkovy filozofické a etické představy.¹⁸ Téměř zcela se vyhýbá využití komparativního přístupu, což má přímou souvislost s klíčovým tématem tohoto článku (tzn. s odmítáním „cizího“ vlivu).

Stockého postupy výstižně shrnuje V. Simovyč: „Tato metoda nejenže nevyklučuje rozsáhlé studie Ševčenkovy tvorby, ale jednoduše je považuje za nutné a samozřejmé. Je očividné, že s každou interpretací je spojena celá řada velice důležitých otázek, které vyžadují zvláštní studie: důležitá je biografie i znalost tehdejších politických, ekonomických a sociálních podmínek i onoho duchovního klimatu, v němž básník žil a tvořil.“¹⁹ Snad nejvýstižněji postihuje charakter Stockého práce O. Kolessa ve své lakonické poznámce: „Ve svých literárních výzkumech má prof. Stockyj svou vlastní metodu, která spočívá v tom, že v literární vědě neuznává žádné

¹⁵ In: *Інтерпретації*, 39.

¹⁶ *Інтерпретації*, 163. O filologické metodě hovoří v úvodu k druhému vydání Stockého *Інтерпретації* L. Luciv a obhajuje Stockého proti sovětským kritikům (*Інтерпретації*, s. XII). Stockého filologickou metodu hodnotí i V. Simovyč (Сімович, В., *Літературознавство. Культура*, т. II. Упор. Людмила Ткач et. al., Чернівці 2005, 738).

¹⁷ Apel na detailní zkoumání Ševčenkovy biografie nalezneme u Stockého na několika místech, např.: «Нам потрібна така біографія, щоб із неї плило правильне зрозуміння Шевченкових творів, бо в такого лірика, як Шевченко, поезії є відблиском безпосередніх душевних зворушень, захоплень, і ми їх аж тоді добре [...] розуміємо, коли знаємо сам корінь цих зворушень, цих захоплень, поривів із життя поета. Отже треба відшукати як-найбільше таких фактів із життя поета, які вяжуться з його творами, звертаючи особливу увагу на те, коли, серед яких обставин, у якому середовищі заклонулася ця або та думка в поета, що найшла вираз у його поезії.» (*Інтерпретації*, 163-164). Dále v textu předkládá detailní požadavky na vytvoření biografických podkladů pro zkoumání Ševčenkova díla.

¹⁸ Mimotextové faktory hrají roli i v dalších literárněvědných textech S. Smal-Stockého (*Ідеї Шевченкової творчості; Останній рік Шевченкової поетичної творчості; Діди, батьки і внуки у Шевченка; Читане Шевченкових поезій*).

¹⁹ Сімович, В., *Літературознавство. Культура*, т. II. Упор. Людмила Ткач et. al., Чернівці 2005, 665.

vědecké metody.²⁰ Touto formulací Kolessa bezpochyby neměl v úmyslu tvrdit, že práce Stockého jsou amatérským chaotickým shlukem ničím neorganizovaných postřehů,²¹ ale chtěl zvýraznit skutečnost, že Stockého interpretační metoda není jednostranně zaměřená a nepodléhá snadno dobovým tendencím, ba naopak se takovým vlivům aktivně brání, což dokazuje ve svých tvrzeních i sám Stockyj: «Ба, навіть учені літературознавці і критики у своїм осуді поетичних творів часто помиляються, головно з тої причини, що занадто піддаються теоретичним гаслам усяких напрямів своєї науки, які ніяк не можуть заступити глибокої аналізи самих творів.»²² Je tedy patrné, že Stockyj se pevně nedrží určité dané interpretační strategie, ale využívá různých postupů a klíčů „otevírajících“ Ševčenkovy texty, čímž vytváří komplexní a mnohvrstevnatou interpretaci.

Podíváme-li se detailně na Stockého studie o Ševčenkovi, zjistíme, že bez ohledu na to, zda v daném momentě protěžuje filologickou metodu či zdůrazňuje aspekt biografický, sociologický apod., prochází jeho texty jako červená nit konflikt „svého“ a „cizího“. Zvýraznění „svého“ objevíme v první řadě v mnohých emočně vypjatých pasážích, jež pojednávají o čarovné, ohnivě moci Ševčenkovy poezie, která působuje aktivaci „svého“ (tzn. národního, ukrajinského). Tuto „čarovnou sílu“ Stockyj zmiňuje na mnoha místech svých studií a textů, např.: «Хто з нас не знав цієї чарівної сили поезії Шевченка на собі самім?»²³ «Мов чародій збудив він з тяжкого сну великий 30-кілька мільйонний народ»²⁴ apod. V této souvislosti je vhodné zmínit, že Stockyj téměř neupozorňuje na univerzální platnost Ševčenkovy poezie, ale zaměřuje se právě na ono „své“, na něž má čarovná síla poezie působit.

Do této pomyslné kategorie „svého“ náleží i zdůrazňování didaktismu, apelativnosti²⁵ a politické funkce²⁶ Ševčenkova básnického umění, stejně jako jeho „prorocká“, „apoštolská role“, spojená s výraznou citovostí. Stockyj zdůrazňuje žal, bolest, duševní muka, která Ševčenko pociťuje při pohledu na „svoji“ zničenou, prohnitou a rozpadlou zemi, tzn. básníkovo utrpení se zde dává do přímé souvislosti

²⁰ Колесса, О., *Степан Смаль-Стоцький*, Praha 1938, 471.

²¹ V této souvislosti je vhodné zmínit i hodnocení V. Simovyče, pro něž byl Stockyj „odpůrce nesystematizovanosti“ (Сімович, В., *Літературознавство. Культура*, т. II. Упор. Людмила Ткач et. al., Чернівці 2005, 737).

²² *Інтерпретації*, 32.

²³ Смаль-Стоцький, С., *Ідеї Шевченкової творчості*, Львів 1914, 3.

²⁴ Tamtéž, 14.

²⁵ Buditelské roli Ševčenkovy poezie je věnován krátký text *Чому називаємо Тараса Шевченка генієм України*. Pasáže zvýrazňující tuto rovinu Ševčenkovy poezie však nalezneme i v mnohých jiných textech.

²⁶ V této souvislosti je třeba zmínit Stockého článek *Т. Шевченко – співець самостійної України*.

s prvkem „svým“, „rodným“, „vlastním“.²⁷ Tento „ukrajinocentrismus“, tzn. zdůrazňování „svého“, je na první pohled zcela patrný.

V rámci „svého“, tzn. ukrajinského prostoru, Stockyj začíná upozorňovat na bezpočet kontrastů a konfliktů rozvíjených Ševčenkem, z nichž nejvýrazněji se do popředí dostává kontrast minulosti a současnosti, přičemž v převážné většině je minulost asociativně spojována se „svým“ (a zároveň ideálním), současnost je naopak vnímána jako kontaminovaná „cizím“ (a zároveň zhoubným). Různé proměny tohoto konfliktu analyzuje Stockyj téměř ve všech svých studiích. Na nejvýraznější variaci upozorňuje v analýze Ševčenkovy básně *Ой чого ти почорніло зелене поле*, kde důkladně vysvětluje symboliku obou „polí“ (ztělesňujících kontrast svobody a nesvobody, rozkvětu a úpadku, celistvosti a rozkladu atd.).²⁸ Prvek „svého“ se dává do souvislosti hlavně s kozáckými ideály, se slavnou kozáčkou minulostí,²⁹ prvek „cizího“ vyvstává nejvíce v různě rozvíjeném obrazu Moskvy.³⁰ Spojení Ukrajiny s Moskvou je považováno za trest boží, Ukrajina je traktována jako oběť: «[Шевченко] усяку злуку України з Московщиною уважав за найбільшу недолю, за найбільше нещастя України, за джерело її фізичного, духового, матеріального, культурного й морального занепаду, уважав за кару божу [...]».³¹

Zároveň je třeba si uvědomit, že chápání Ukrajiny jako oběti není v této souvislosti výlučné. Stockyj upozorňuje na to, že Ševčenko nepředstavuje danou situaci jako jednoznačně polaritně opoziční, založenou na čistém protikladu „svého“ a „cizího“, ale celý konflikt problematizuje tím, že poukazuje na „disharmonický“, „zhoubný“ prvek existující v rámci „svého“. Právě této krizi v rámci „svého“ věnuje Stockyj ve svých studiích značný prostor a vytváří na základě Ševčenkovy poezie celý systém atributů rozpadu ukrajinského rodinného těla, krize vlastní identity. V první řadě klade důraz na celou strukturu rodinných vztahů a tvoří obraz ukrajinského

²⁷ Tomuto silnému momentu Ševčenkova poezie věnuje Stockyj celý text *Чого серце плаче, ридає, кричить*.

²⁸ Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 36-42.

²⁹ Нарі.: «Запорожців малює нам Шевченко завсіди як найідейніших представників лицарського духа України, як найзавзятіших борців за волю, честь і славу України, як борців за правду взагалі, суспільним ідеалом яких була рівність і братерство братнєє. Одним словом в Шевченкових запорожцях і козаках взагалі воплотило ся все те найвище, найгарніше, що витворив дух українського народу, воплотили ся всі козацькі ідеали, для здійснення яких кожний Українець повинен оддати все своє життя.» (Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 41).

³⁰ Нарі.: «Всього тому занепадові України винна нещасна злука України з Московщиною, довершена Богданом Хмельницьким в Переяславі.» (Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 9).

³¹ *Інтерпретації*, 14.

symbolického „rodokmenu“. Při detailní analýze těchto rodinných vztahů si Stockyj všímá různých druhů narušujících prvků, které v rámci tohoto rodinného těla vznikají. Jedná se především o rozpor mezi generacemi dědů, otců a vnuků. Jedna ze studií S. Smal-Stockého *Діди, батьки і внуки у Шевченка* je přímo zaměřena na motiv narušení rodové linie. Stockyj často upozorňuje na motiv „odrodilců“, zrádců apod. Rodová linie bývá narušena rovněž vstupem „cizího“ prvku: «Оттак стискається серце Тараса з важкого болю від того, що бачить колишню славу дідів, теперішнє панованє ката, а нікчемних внуків у ярмі.»³² Stockyj zdůrazňuje Ševčenkův obraz bezdětné vdovy, sirotků, matek postrádajících přirozené mateřské instinkty či jinak zpotvořených rodinných vazeb.³³ Rozpad rodinného těla je přímo spojen s krizí „svého“, o čemž svědčí i některé Stockého komentáře: «Цурати ся свого значить забувати матір, значить стати перевертнем, зрадником, а таких бог карає, діти цураються, в хату не пускають [...]»³⁴ S rozpadem rodinného těla úzce souvisí motivy spánku, snu, zapomnění, lhostejnosti a rovněž motivy hluchoty, slepoty, němoty, mrzáctví, hniloby, morálního bahna, morální kaluže, smrdícího hnoje a rovněž obrazy mohyl. Na zajímavý příklad „slepoty“ upozorňuje Stockyj v článku *Читанє Шевченкових поезій*: «Москва своєю політикою супроти України переводить на живих козаках операцію духової сліпоти, аби вони на нову неволю України не дивились козацькими очима, її не бачили і не забажали [...]»³⁵ вкрити Україну своїм трупом в новій визвольній боротьбі з Москвою; – такої боротьби, де пали-б козацькі трупи за волю, гайворони з півночі собі не бажають. Операція Москви з козацькими очима удаєть ся і нащадки козацькі „орють у кайданах“, остають без боротьби в московській неволі, а найбільше їх геройство – проклинати долю.»³⁵ Všechny výše zmíněné motivy mají samozřejmě své „protipóly“ spojené s prozřením a aktivitou. Důkladnou analýzu složité konstelace vztahů „svého“ a „cizího“ prvku s přihlédnutím k mnohým z výše uvedených motivů podává Stockyj v rozboru Ševčenkovy poémy *Великий Лях*.

Rodinné vztahy a jejich funkčnost či naopak disfunkčnost úzce souvisí s obrazy ráje a pekla, které u Ševčenkova rovněž vytvářejí velmi silnou linii a do značné míry korespondují s konfliktem „svého“ a „cizího“. Obrazy ráje³⁶ zahrnují poměrně širokou

³² Смал-Стоцький, С., *Діди, батьки і внуки у Шевченка*, Львів 1914, 8.

³³ Jedná se např. o situaci, kdy syn nepoznává svou matku (Смал-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 16). Pravděpodobně nejzajímavější je tento rozklad načrtnut v analýze obrazu dvojčat z poémy *Великий Лях* (*Інтерпретації*, 53, 54, 60).

³⁴ Смал-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 32.

³⁵ Смал-Стоцький, С., *Читанє Шевченкових поезій*, Львів 1914, 6.

³⁶ Např.: «хочби і як критично поставити-б ся до давньої історії України, - все таки так добре, що супроти теперішнього пекла це був рай, бо це була своя хата, а по розумінню Шевченка це

škálu idylických představ spojených mimo jiné např. se slavnou minulostí Ukrajiny nebo s vysněnou budoucností, proti nim stojí obdobně intenzivní obrazy pekla, které jsou vesměs spojené se stávající skutečností, tzn. jsou blíže „cizímu“ prvku.

Je nutno zdůraznit, že „své“ a „cizí“ nemá ve Stockého interpretaci jednoznačné a stabilní konotace, což podtrhují pasáže, v nichž se Stocky nevyhýbá zmínit i rozporuplný vztah Ševčenka k Ukrajině, jakousi „Hassliebe“,³⁷ která tím, že „pomezňuje“ ustálenou perspektivu vnímání „cizího“ a „svého“, vytváří komplexnější a důvěryhodnější koncept, jenž počítá s vnitřním napětím a paradoxem. Obdobným způsobem „funguje“ i zdůrazňování těch temných stránek ukrajinské historie i současnosti, které nejsou a priori dávány za vinu vlivu „cizímu“, ale vycházejí ze „svého“. Jedná se tedy o „hříchy“ Ukrajiny samotné.³⁸ Na druhé straně Stocky zmiňuje i „toleranci“ k „cizímu“, zvláště pak v Ševčenkově ideálu budoucího možného uspořádání Ukrajiny, jež předpokládá úctu nejen ke „svým“, imanentně ukrajinským národním hodnotám,³⁹ ale i k takovému „cizímu“ prvku, který přestává být narušitelem, pokud organicky souzní se „svým“ a může se stát aktivizátorem scelení rozpadlého národního těla. Naopak, pokud se jedná o otrocké, zaslepené, neorganické přejímání cizích vlivů, potlačujících vlastní národní specifika, zde Stocky upozorňuje na Ševčenkovu nekompromisnost.⁴⁰

завжди річ найперша.» (Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 29).

³⁷ Příkladem může být citát z Ševčenkovy korespondence zmiňovaný Stockým: «На Україну я не надіюся [...] Там чортма людей. Німці прокляті, більш нічого. Я в марті їду за границю, а в Малоросію не поїду: цур їй, бо там опріч плачу нічого не почую.» (Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 10).

³⁸ Нарі.: «Але-ж бо й Україна в очах Тараса не без вини в своїм нещастю, і в тім лежить другий корінь лиха.» (Смаль-Стоцький, С., *Діди, батьки і внуки у Шевченка*, Львів 1914, 12); «Він ніколи не був сліпий на хиби народні і хиби в історії України.» (Тамtéž, 13).

³⁹ Pozoruhodná je Stockého charakteristika geneze typicky „svých“, „ukrajinských“ hodnot: «Ця недоля-неволя українського народу й України такі специфічно українські, що ніде на світі чогось подібного не найти. Тому то й думи Шевченкові, що зродились і вирости з того специфічно українського лиха, такі специфічно українські, такі наскрізь оригінальні, що їм также ніде ані взору, ані пари не найти. Шевченко черпав їх із самого дна української душі, а та українська душа в спільнім історичнім житті українського народу довгі віки, від Святослава аж до Шевченка, вміла на основі традицій поколінь сформувати свою одну народню думку, свою релігію, свої специфічні бажання, свої найвищі етичні, культурні й політичні ідеали, відмінні від інших і тільки їй питомі.» (*Інтерпретації*, 184).

⁴⁰ Нарі.: «бурян це все чуже, вороже, шкідливе на українській народній ниві, це все те, що приголомшує, вбиває добрий розвиток українського народнього фізичного, культурного й духового життя.» (*Інтерпретації*, 23).

Zajímavé je všimnout si, jak u Stockého konflikt „svůj“ – „cizí“ nezůstává jen v rovině výběru primárního materiálu, tzn. příslušných pasáží z Ševčenkovy poezie, které tento konflikt vtěluje, ale jak zasahuje i do samotné interpretační metody, tzn. stává se kritériem pro posuzování Ševčenkovy tvorby. Nejvýraznějším projevem infiltrace tohoto konfliktu do samotné Stockého interpretační metody je kritika „vlivologie“ při hodnocení Ševčenkova díla. Stocky se staví mimo jiné například proti přeceňování vlivu polských revolučních kroužků na Ševčenka. Je zajímavé, že tento rozdíl osvětluje pomocí kontrastu „rozumu a citu“: «там усе те теорія, розумові дедукції – у Шевченка бурхає нестримно живе чуття наболілої душі, живий біль, що накупів на його душі, виливається безпосередно в поетичний плач і зойк.»⁴¹ Obdobně se Stocky brání interpretacím Ševčenkovy poezie, které přeceňují a zdůrazňují „cizí“ vliv na jeho poezii: «наші літературознавці, підходячи звичайно до Шевченкової поезії з усякими чужими теоріями поетичної творчості та з чужими ідеологіями, своїми „генезами“, „впливами“ та чужим освітленням багато зовсім ясних явищ оповили дуже тяжким туманом.»⁴² «вся поетична творчість Шевченка як-найглибше коріниться тільки в рідній землі України, в українськiм народі, в його душі. [...] І ми на чужині нічого не найдемо такого, що нам пояснило б зовсім оригінальну Шевченкову поезію.»⁴³ «Нехай же вже раз наші літературознавці добре порозуміють цю правду, нехай не ставлять Шевченка під чужий аршин, нехай перестануть дивитися на Шевченкову поетичну творчість крізь чужі окуляри [...] Ніде в його думках нема, із природи річі не може бути нічого нічогісінько чужого. І чужі на око теми як „Іван Гус“, „Псалми Давидові“, „Подражання“ старозавітнім пророкам, „Неофіти“, „Марія“ – все те зродилося в душі Шевченка з лиха України, все наскрізь просякло духом українським, ідеологією українського народу, ідеологією наскрізь української душі поета, його безмежною любов'ю до України [...]. Шевченко не з тих поетів, що натхніння для себе шукають у чужих літературах, що копіюють чужі взори, кидають чужі гасла, щоб тим „просвітити материні очі сучасними огнями“.»⁴⁴

Stocky se snaží doslova „vycedit“ z Ševčenkovy poezie maximum vlastních, bytostně ukrajinských prvků. Zvláště se to týká formální stránky poezie, jíž věnuje rozsáhlé studie *Читанє Шевченкових поезій а Ритміка Шевченкової поезії*. Mimo jiné se dočtete: «до Шевченкових поезій ні з ямбами, ні з трохеями, ні

⁴¹ Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 7-8.

⁴² *Інтерпретації*, 179.

⁴³ Тамтєж, 180.

⁴⁴ Тамтєж, 186.

з гексаметрами [...], ні анапестами, ні амфібрахами і т. п. чужинецькими штучками ані не приступай! [...] Треба нам вже раз сю правду знати, що Шевченкові поезії геть без виїмки можна читати лише після народних ритмів; вони уложені або в коломийковім, або шумковім, або колядковім, або веснянковім, або в ритмі пісень весільних, обжинкових і т.д.»⁴⁵

Z výše uvedeného náčrtu vyplývá, že konflikt „svůj“ – „cizí“ rozhodujícím způsobem formuje Stockého literárněvědné práce. Na jednu stranu jej můžeme považovat za svazující (to je zvláště patrné například v jeho velmi detailních analýzách formální stránky Ševčenkovy poezie, kde je jeho argumentace nekriticky ovlivněna až programovým odmítáním západních vlivů), na druhou stranu se jedná o jeden z důležitých klíčů otevírajících podstatu Ševčenkovy poezie, což je umocněno i tím, že Stocky nevidí tento konflikt pouze jako ostrý antagonismus, ale jako komplikované vzájemné působení prvků „svého“ a „cizího“, což umožňuje vytvořit velmi rozsáhlou „databázi“ variant, variací a podob tohoto základního konfliktu. Přestože nemůže být pochybností o tom, že pro Stockého byl ideový a buditelský náboj Ševčenkovy poezie více než rozhodující, přestože se na některých místech setkáme s přehnanou idealizací a s přeceňováním role Ševčenka a jeho tvorby, nelze Stockému odepřít schopnost intuitivně uchopit vnitřní napětí a dynamiku Ševčenkovy poezie, postihnout podstatu zdánlivých paradoxů a protikladů a jednotnou myšlenku, jakousi „nestálou“ harmonii, jediné rezonující Slovo Ševčenkova génia.⁴⁶

⁴⁵ Tamtéž, 180.

⁴⁶ Při analýze Stockého literárněvědných studií je nezbytné odpoutat se od zmíněných pasáží zdůrazňujících Ševčenkovu buditelskou, apelativní funkci a zaměřit se i na jiné složky. V takovém případě nám bude umožněno spatřit i mnohé velmi moderní Stockého postřehy, které se ve své podstatě příliš neliší například od některých myšlenek G. Grabowicze, formulovaných (samozřejmě důsledněji, systematictěji a metodologicky ukotveněji) mnohem později. Za všechny zmiňme alespoň Stockého a Grabowiczovo „souznění“ při analýzách Ševčenkových historických poém. Základní jsou v tomto ohledu Stockého úvahy o „nedůležitosti“ historické pravdy u Ševčenka (*Интерпретації*, 34, 48; srov. Грабович, Г., *Шевченко як міфотворець*, Київ 1991, 23-52). Z dalších paralel zmiňme například pojetí celistvosti Ševčenkova díla, nemožnost interpretovat jednotlivé básně vyděleně z celé struktury díla. Zde bych pro srovnání uvedla paralelně Stockého postřeh: «Так робити не можна, щоб із поодиноких слів і фраз Шевченка вилушувати такі сензації, бо це значить за деревами не бачити ліса. Щоби видати якийсь суд, щоби до якоїсь думки критично поставитися, перш усього треба старатися пізнати її з усіх боків. Кожне слово, кожну думку Шевченка мусимо старатися порозуміти в звязку з висловлюваними ним думками про якусь річ не тільки в часах написання його поеми, але і раніше і пізніше.» (Смаль-Стоцький, С., *Причинки до зрозуміння Шевченкових поем*, Прага 1929, 42) a Grabowiczovo: «головним об'єктом [...] аналізу мають бути не самі символи, а відносини між ними й структури, що їх визначають. Перефразовуючи Тернера, наше завдання – не оглянути окремі дерева, а намалювати карту символічного лісу» (Грабович, Г., *Шевченко*

ABSTRACT

The Conflict of „One’s Own“ and „the Other“ as Both the Object of Interpretation and Part of Interpretation Method in Stepan Smal-Stotskyi’s Studies of Taras Shevchenko

Tereza Khlaniova

Stepan Smal-Stotskyi’s studies of Taras Shevchenko’s poetry reveal their common denominator: the distinct conflict of „one’s own“ and the „other“. This conflict can be traced in two different forms. First, it becomes the object of interpretation, in other words a layer in Taras Shevchenko’s poetry noticed by Stepan Smal-Stotskyi and pursued in some of his literary essays. Stepan Smal-Stotskyi points out numerous embodiments of this conflict (e.g. Cossack element as the representative of „one’s own“ and „Moscow“ and its power as the representative of „the other“; factors influencing the decay or „flowering“ of the national organism). Second, the conflict becomes a part of the interpretation method (seen for example in the denial of foreign influence on Shevchenko’s poetry). The article attempts to characterize the two variants of the conflict as the unifying element which anchors Stepan Smal-Stotskyi’s various interpretation strategies.

Key words: Taras Shevchenko, Stepan Smal-Stotskyi, Ukrainian poetry, interpretation, the conflict of „one’s own“ and „the other“

як міфотворець, Київ 1991, 21). Jen pro doplnění, v kontextu výše zmíněných srovnání vyznívá Grabowiczova kritika Stockého poněkud nespravedlivě (viz Grabowiczův výrok o „primitivní úrovni argumentů Smal-Stockého“ (Грабович, Г., Шевченко як міфотворець, Київ 1991, 175).